

Докторка соціологічних наук, провідна наукова співробітниця відділу соціальної психології Інституту соціології НАН України, Бойко Наталія Леонідівна.

Кандидатка соціологічних наук, доцентка, старша наукова співробітниця відділу соціології культури та масової комунікації, Наумова Марта Юріївна.

Порядок денний:

Обговорення дисертаційного дослідження аспірантки відділу соціальної експертизи Гетман Юлії Анатоліївни на тему «Інституціоналізація громадсько-політичної онлайн-активності в умовах диджиталізації публічної сфери України», поданої на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань С «Соціальні науки, журналістика та інформація» за спеціальністю С5 «Соціологія».

Науковий керівник – Резнік Олександр Станіславович, доктор соціологічних наук, головний науковий співробітник відділу соціальної експертизи Інституту соціології Національної академії наук України.

Дисертація виконувалася у відділі соціально-політичних процесів, захист дисертації відбудеться у відділі соціальної експертизи Інституту соціології НАН України. Тему дисертації було затверджено у відділі соціально-політичних процесів Інституту соціології НАН України (протокол № 11 від 28 грудня 2021 року).

Виступили:

Здобувачка Гетман Юлія Анатоліївна представила презентацію з основними положеннями дисертації «Інституціоналізація громадсько-політичної онлайн-активності в умовах диджиталізації публічної сфери України», поданої на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань С «Соціальні науки, журналістика та інформація та міжнародні відносини» за спеціальністю С5 «Соціологія».

Актуальність теми зумовлена диджиталізацією суспільного життя, розвитком інтернет-інфраструктури та прискоренням цифрової трансформації в умовах пандемії COVID-19 та повномасштабної війни, які стали тригерами для активізації громадсько-політичної участі та розвитку електронної демократії.

Ці процеси відбуваються водночас з інституційною трансформацією, коли традиційні ЗМІ втрачають монополію на формування громадської думки; знижується рівень довіри до владних структур та збільшується роль цифрової публічної сфери, яка забезпечує відкритий обмін громадською думкою, активізує громадське залучення та підтримує демократичні процеси.

Саме в межах цифрової публічної сфери відбувається мобілізація громадян для участі в політичних процесах, легітимація суспільних та державних ініціатив, вироблення нових форм комунікації та впливу на владу, орієнтованих на цифрові технології. Таким чином, цифрова публічна сфера виступає середовищем, у якому неформальні практики громадянської участі набувають організованих форм і тенденцій до інституціоналізації.

Тож у дисертації розглядається процес унормування нових форм громадсько-політичної активності в умовах цифрової трансформації. У дослідженні враховано, що українське суспільство зіткнулося зі змінами суспільного порядку, зокрема з пандемією COVID-19 та повномасштабною війною, що значно вплинули на механізми соціально-політичної комунікації.

Наукова проблема, на розв'язання якої спрямоване дослідження, полягає у невідповідності суперечливих теоретичних трактувань щодо розуміння і соціологічної інтерпретації інституціоналізації новітніх форм громадсько-політичної активності за умов диджиталізації публічної сфери та неузгодженості методологічного інструментарію, який потребує суттєвого переосмислення ключових дослідницьких категорій і наукового обґрунтування концептуального конструкта громадсько-політичної онлайн-активності та подальшої верифікації його евристичного й вимірювального потенціалу.

Об'єктом дослідження є інституціоналізація громадсько-політичної онлайн-активності в диджиталізованій публічній сфері.

Предметом – громадсько-політична онлайн-активність в Україні.

Мета роботи полягає в тому, щоб визначити й науково обґрунтувати процес інституціоналізації громадсько-політичної активності в умовах диджиталізації публічної сфери України, а саме визначити особливості її інституціоналізації, виявити динаміку поширення та диференціацію способів її реалізації.

Відповідно до поставленої мети було сформовано 2 блоки завдань: теоретичний та практичний, котрі відобразились в трьох розділах дисертаційного проекту. У першому розділі дисертаційного дослідження розглянуто теоретико-методологічні напрацювання щодо понять публічної сфери, громадсько-політичної онлайн-активності та інституціоналізації. Щоб забезпечити смислову узгодженість кожного з цих понять, було здійснено їх концептуалізацію. Зокрема, обґрунтовано трансформацію публічної сфери від доцифрової епохи до цифрової, що зумовило перехід громадсько-політичної активності в онлайн-простір та процес унормування нових форм взаємодії держави та громадянського суспільства. У роботі також показано еволюцію наукових підходів до інституційного аналізу відповідно до змін у станах модерності, а також запропоновано припущення, що доба метамодерну формує умови для нової хвилі інституційної трансформації, в рамках якої відбувається інституціоналізація нових форм громадсько-політичної онлайн-активності. Доведено, що інституціоналізація громадсько-політичної онлайн-активності передбачає легітимізацію та унормування формальних та неформальних видів онлайн-дій, метою яких є реалізація суспільних потреб та інтересів, а також власної суб'єктності через здатність впливати на політичне життя країни.

У другому розділі узагальнено і систематизовано наукові здобутки щодо громадсько-політичної активності в цифровій публічній сфері. Зокрема, виявлено низку соціально-культурних, економічних і технологічних чинників, які визначають специфіку онлайн-активності серед різних соціальних груп. Було виокремлено способи, форми та кросформатні види реалізації онлайн-

активності. Зокрема, в Україні на сьогодні можна нарахувати понад тридцять форм громадянської онлайн-участі. Для кращого розуміння ефективності різних форм онлайн-активності у реалізації політичних інтересів громадян доцільно розрізняти їх на інституційні (електронні петиції, участь у виборах, звернення до органів влади), неінституційні (онлайн-протести, флешмоби, публічні обговорення у соціальних мережах) та кросформатні види, які поєднують ознаки обох підходів (зокрема, політичний консюмеризм, політичний гумор, блогінг). Окремо розглянуто виклики безпеки у цифровій публічній сфері, зокрема псевдоактивізм, прояви якого ускладнюють емпіричне дослідження. Адже було важливо відрізнити онлайн-активність громадян від координованої неавтентичної поведінки, наприклад, використання несправжніх профілів, а також застосування дезінформації, пропаганди, поширення фейкових повідомлень, які підривають довіру до громадсько-політичної онлайн-активності.

У третьому розділі було здійснено вторинний аналіз громадсько-політичної онлайн-активності у 2013–2019 рр., яке відображає динаміку її поширення відповідно до етапів диджиталізації публічної сфери. Представлено соціологічний інструментарій для емпіричного дослідження сучасного стану громадсько-політичного онлайн-активізму, який був розроблений відповідно до концепції транзакційних витрат, що дозволяє відібрати форми громадсько-політичної онлайн-активності за мірою складності реалізації кожної дії, враховуючи як матеріальні, так і нематеріальні витрати. Також було представлено результати моніторингового дослідження Інституту соціології НАН України 2024 року за розробленим показником громадсько-політичної онлайн-активності, що дозволяє відслідковувати її сучасний стан. Завдяки отриманим даним було доведено, що громадсько-політична онлайн-активність набуває ознак інституціоналізації, окрім того, виокремлені суб'єкти цього процесу як потенціалу інституційних перетворень, оскільки вони мають необхідні для цього характерні ознаки.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в концептуалізації поняття інституціоналізації громадсько-політичної онлайн-активності, обґрунтуванні процесу інституціоналізації шляхом емпіричного дослідження чинників залученості громадян до онлайн-активності, динаміки її поширеності та принципів диференціації способів реалізації громадсько-політичної активності.

Вперше:

– концептуалізовано поняття громадсько-політичної онлайн-активності як усвідомлену, політично вмотивовану активність особистості у цифровій публічній сфері задля реалізації своїх інтересів як на індивідуальному, так і колективному рівнях – з різним ступенем залученості та транзакційних витрат. Способи реалізації та форми прояву громадсько-політичної онлайн-активності варіюються від простих до складних дій. Відмінність авторської концептуалізації від наявних полягає у врахуванні новітніх способів цифрових впливів, таких як слактивізм, поширення інформації, коментування, блогінг, підписання петицій, збір коштів, поширення політичних мемів, політичний консюмеризм, політичний

гумор та політичний краудфандинг, що розширює структуру громадянської онлайн-активності;

– з'ясовано, що процес інституціоналізації громадсько-політичної онлайн-активності передбачає легітимізацію та унормування формальних та неформальних видів онлайн-дій, метою яких є реалізація суспільних потреб та інтересів, а також власної суб'єктності через здатність впливати на політичне життя країни. Через амбівалентність політичної культури, низький рівень політичної участі населення у перехідному суспільстві відбувається пошук альтернативних форм громадсько-політичної активності через цифрові інструменти, які набули особливого значення за умов пандемії та широкомасштабної війни. Відтак цифрова публічна сфера стала найбільш безпечним і, часто, єдино можливим простором для соціально-політичної комунікації;

– доведено, що узвичаєння, унормування та розширення певної новітньої громадсько-політичної онлайн-активності відбувається згідно концепцією транзакційних витрат, коли соціальні групи реалізують свої інтереси в міру своїх когнітивних, соціальних та економічних можливостей, вибираючи ті способи новітньої дії, які їм під силу – в першу чергу поширеність онлайн-активності відбувається внаслідок залучення до форм з низьким рівнем транзакційних витрат. Натомість поступово зростає участь у формах із помірним рівнем витрат, які, водночас демонструють високу ефективність. Разючі відмінності за більшістю соціально-демографічних вимірів на початковій фазі засвоєння населенням України цифрових способів громадсько-політичної активності поступово ставали менш виразними, принаймні щодо вікових, освітніх та поселенських розподілів. Подальше розширення суб'єктності громадсько-політичної онлайн-активності за рахунок старших вікових когорт, менш освічених та урбанізованих прошарків засвідчило соціетальне охоплення цієї новою діяльністю. Натомість збереження нерівності за матеріальним становищем свідчить про першочерговість фінансових аспектів транзакційних витрат, які супроводжують будь-яку громадську чи політичну діяльність;

– виявлено, що суб'єкти громадсько-політичної онлайн-активності у порівнянні з онлайн-пасивним населенням більшою мірою налаштовані на збереження державності під час екзистенційної небезпеки на тлі великої війни, підтримку демократичного устрою, демократичних цінностей, підтримку правих ідеологій, євроатлантичного шляху розвитку та ринкових механізмів регуляції економіки.

Удосконалено:

– соціологічний інструментарій для емпіричного дослідження залученості громадян до різних форм онлайн-активності, заснованого на концепції транзакційних витрат Д. Норта (D. North) у межах неоінституціонального підходу, та адаптованого до умов українського суспільства. Цей підхід дозволив оцінити участь громадян у цифровій публічній сфері як активність, що залежить від обсягу витрат (часових, інформаційних, соціальних, емоційних тощо). Беручи до уваги те, що інституціоналізація новітніх форм поведінки проходить

нерівномірно і залежить від багатьох факторів, у дослідженні було враховано, що українці володіють різними можливостями у доступі та використанні фінансових, технічних, цифрових та інфраструктурних ресурсів, що мають вплив на онлайн-активність громадян. Для забезпечення дослідницької мети було розроблено широкий список онлайн-активностей за мірою складності реалізації кожної дії.

Подальший розвиток отримали:

– методологічне обґрунтування етапів інституціоналізації громадсько-політичної активності, що охоплює трансформацію традиційних практик активізму в онлайн-простір. Зокрема, цифрова публічна сфера відіграє ключову роль у залученні громадян в політичне життя, розвитку діалогу між громадянами, обміном громадської думки та пошуку спільних шляхів реалізації громадсько-політичних інтересів як окремих соціальних груп, так і в цілому суспільства. З появою цифрових технологій публічна сфера перетворилася на множинні децентралізовані простори, в яких громадяни взаємодіють у режимі реального часу. Це призвело до посилення індивідуалізованих форм активності у цифрових мережах;

– концепція цифрової мережевої участі «digitally networked participation» Я. Сеочаріса (Y. Theocharis), Ж. де Мура (J. de Moor), Ж. В. Дета (J. W. Van Deth), яка інтерпретує громадянську та політичну активність як гнучкі, динамічні форми залучення, що виникають у нових умовах цифрової публічної сфери. Ця концепція підкреслює, що ключовим чинником мобілізації громадян виступає саме наявність політичної мотивації, оскільки електронні інструменти самі по собі неефективні без активного, вмотивованого користувача, зацікавленого у впливі на політичне життя. Концепцію було застосовано як теоретичну основу для формування показника, який враховує політичну мотивацію учасників та складність реалізації онлайн-активності, визначену через рівень транзакційних витрат.

Після закінчення презентації Гетман Ю.А. присутніми на захисті фахівцями були поставлені наступні запитання:

Докторка соціологічних наук, Бойко Н.Л.: Які тригери поширення громадсько-політичної онлайн-активності Ви можете назвати?

Гетман Ю.А.: Найбільшим тригером поширення онлайн-активності стала велика війна. Сплеск солідаризації та бажання вплинути на ситуацію, виходячи з наявних ресурсів, та водночас доступ до інструментів швидкої участі (платформи петицій, флешмоби, репости тощо) дав поштовх вперше залучитись та поступово освоїти форми громадсько-політичної онлайн-активності.

У нових умовах онлайн-простір став ареною як громадянського волевиявлення, так і повсякденного спротиву. Публічні кампанії підтримки ЗСУ, фандрейзинг, цифрове волонтерство, кіберактивізм і навіть індивідуальні пости з позицією — усе це перетворилося на дієві механізми впливу, доступні кожному. Для багатьох українців це стало першим досвідом відчутної участі, коли онлайн-активність з помірними транзакційними витратами (підпис петицій, поширення

інформації про громадсько-політичні заходи) набували великого значення та відчутного результату.

Докторка соціологічних наук, Бойко Н.Л.: Як ви поясните специфіку поведінки молоді в контексті громадсько-політичної онлайн-активності?

Гетман Ю.А.: Специфіка поведінки молоді в контексті громадсько-політичної онлайн-активності розкривається через кілька ключових аспектів, які висвітлені в дисертації: перш за все молодь демонструє найвищий рівень активності у більшості форм онлайн-участі. Окрім простого пошуку інформації вони часто застосовують форми з вищими транзакційними витратами, зокрема самі створюють контент на громадсько-політичну тематику. Це пов'язано з прагненням до самореалізації, незалежності та ціннісного самовизначення.

Освіченість і цифрові навички молодих людей, особливо студенті та мешканців великих міст, дозволяють їм опановувати різні форми онлайн-активності. Більше того найчастіше вони беруть участь у складніших формах онлайн-активності, таких як підписання петицій, звернення до влади, створення політичного контенту. Їхня активність має чіткий освітній детермінант.

Широкомасштабне вторгнення росії проти України стало поштовхом для молодих людей, щоб долучитися до громадсько-політичної активності. Це свідчить про те, що криза виступила тригером активізації навіть тих, хто раніше був пасивним.

Різноманітність платформи як середовище для самовираження дозволяє молодим людям використовувати знайомі цифрові канали як природне середовище самовираження, де можуть реалізувати активність у звичному для себе форматі (емодзі, меми, хештеги, репости).

Таким чином, поведінка молоді в онлайн-просторі відзначається гнучкістю, високою адаптивністю до цифрових форматів, мотиваційною залежністю від соціального контексту (особливо кризових ситуацій), а також сильним впливом освітнього і технологічного бекграунду.

Докторка соціологічних наук, Бойко Н.Л.: Який відсоток суб'єктів громадсько-політичної онлайн-активності порівняно з пасивними користувачами? Чи можете уточнити, які саме дії слугували критерієм виокремлення «суб'єктів»?

Гетман Ю.А.: Згідно з результатами описової статистики, 51,3% респондентів продемонстрували залученість до громадсько-політичної онлайн-активності, що дозволяє віднести їх до категорії активних суб'єктів цифрової публічної сфери. Критерієм для виокремлення «суб'єктів» слугували сталі та системні дії, спрямовані на участь у цифровому публічному просторі. Була створена нова змінна, куди увійшли 11 індикаторів – форми, які дійсно вимагали залученості. В той же час такі варіанти, як «інші», чи «важко відповісти» не увійшли у змінну.

Кандидатка соціологічних наук, Наумова М. Ю.: Як у вашому дослідженні класифікуються форми громадсько-політичної онлайн-активності? Які критерії лежать в основі цього поділу?

Гетман Ю.А.: В дисертаційному дослідженні здійснено огляд існуючих класифікацій форм громадсько-політичної активності (зокрема поділ на інституційні та неінституційні, формальні та неформальні, конвенціональні та неконвенціональні). Концептуальна багатоманітність підходів до типологізації громадсько-політичної активності дійсно викликає складнощі для розуміння всієї палітри форм. Для кращого розуміння пропоную розглянути формальну та неформальну онлайн-активність відповідно до поставлених критеріїв:

Критерій	Формальні	Неформальні
Інституційна належність	Інституційні або формалізовані практики	Неінституційні або ситуативні практики
Приклади	Е-петиції, е-звернення	Блогінг, меми, флешмоби, краудфандинг
Нормативність	Регламентовані законодавчо або процедурно	Засновані на звичаях, нормах спільноти
Рівень формалізації	Високий	Низький або ситуативний
Легітимність	Визнані в першу чергу державними чи міжнародними інститутами	Визнані в першу чергу учасниками цифрової публічної сфери
Інституціоналізація	Через офіційне унормування, легітимізується зверху - вниз	Через поширення та легітимність серед громадян, впроваджується знизу-верх
Транзакційні витрати	Часто вищі	Зазвичай нижчі

Доктор соціологічних наук, Степаненко В.П.: Чи ви враховували фактор деструктивних проявів цифрової публічної активності та прояви поганого громадянського суспільства?

Гетман Ю.А.: Так, у дисертації враховано фактор деструктивних проявів цифрової публічної активності, а також явища, які можна розглядати як прояви «поганого» громадянського суспільства. Зокрема, йдеться про псевдогромадську діяльність, а також деструктивні прояви цифрової публічної сфери, зокрема, централізацію контролю над цифровими платформами, поширення дезінформації, алгоритмічну поляризацію (ехо-камери, інформаційні бульбашки), цифрову втому, прагнення до символічної участі без реального

залучення, а також неавтентичну або інструменталізовану поведінку користувачів.

Ці явища у дослідженні представлено як вияви псевдоактивізму — активності, яка формально нагадує громадянську участь, але не веде до реального впливу або суспільної трансформації. У даному дослідженні термін псевдоактивізм використовується, що позначити цілеспрямоване створення імітації соціальної активності за допомогою технологічних маніпуляцій та дезінформації. Його мета – підірвати довіру до справжніх соціальних рухів, дискредитувати легітимні протести та маніпулювати громадською думкою. Псевдоактивісти використовують різноманітні інструменти, такі як: активність тролів, ботів, в цілому автоматизованих облікових записів, що поширюють провокаційні повідомлення, дезінформацію та розпалюють конфлікти; активність фейкових акаунтів, зокрема облікових записів, створених для видавання себе за реальних людей з метою маніпуляції та дезінформації; соціальна інженерія: використання психологічних маніпуляцій для спонукання людей до певних дій або для отримання конфіденційної інформації; створення та розповсюдження дипфейків, тобто реалістичних, але фальшивих відео та аудіозаписів для дискредитації осіб або організацій.

Псевдоактивізм є повною протилежністю активізму і характеризується відсутністю справжньої суспільно-політичної позиції (псевдоактивісти не мають щирих переконань і діють виключно для досягнення поставлених цілей), має переважно масовий характер; часто проявляється у великих масштабах, залучаючи велику кількість фейкових акаунтів і ботів; також характеризуються координованістю та підтримкою сумнівних або антиконституційних ідей націлених на підрив довіри, поляризацію суспільства маніпуляцією громадської думки.

Докторка соціологічних наук, Чепурко Г.І. Чи можна стверджувати, що інституалізація вже відбулася?

Гетман Ю.А.: Інституалізація громадсько-політичної онлайн-активності перебуває на проміжному етапі, що засвідчується появою стійких практик, соціальним визнанням цифрової участі та формуванням нормативних очікувань щодо неї.

В ході дослідження з'ясовано, що процес інституціоналізації громадсько-політичної онлайн-активності передбачає легітимізацію та унормування формальних та неформальних видів онлайн-дій, метою яких є реалізація суспільних потреб та інтересів, а також власної суб'єктності через здатність впливати на політичне життя країни. Водночас, доведено, що узвичаєння, унормування та розширення певної новітньої громадсько-політичної онлайн-активності відбувається згідно концепції транзакційних витрат, коли соціальні групи реалізують свої інтереси в міру своїх когнітивних, соціальних та економічних можливостей. Крім цього, розроблено методологічне обґрунтування етапів інституціоналізації громадсько-політичної активності, що охоплює трансформацію традиційних практик активізму в онлайн-простір.

Докторка соціологічних наук, Чепурко Г.І.: Як ви оцінюєте потенціал онлайн-активістів щодо реальних політичних змін?

Гетман Ю.А.: Онлайн-активісти мають високий мобілізаційний потенціал, здатність до впливу на порядок денний через цифрові кампанії. В ході дослідження вдалося виокремити проактивних учасників цифрової публічної сфери, які є драйверами суспільних змін. В роботі цю соціальну групу названо суб'єктами громадсько-політичної онлайн-активності. У порівнянні з онлайн-пасивним населенням вони більшою мірою налаштовані на збереження державності під час екзистенційної небезпеки на тлі великої війни, підтримку демократичного устрою, демократичних цінностей, підтримку правих ідеологій, євроатлантичного шляху розвитку та ринкових механізмів регуляції економіки.

Було встановлено, що такі суб'єкти мають характерні ознаки, зокрема, спільні цінності та уявлення про державний устрій. Саме ці характеристики визначають їхню роль у формуванні нових механізмів взаємодії між громадянським суспільством і державою. Результати емпіричного аналізу підтверджують, що громадсько-політична онлайн-активність не лише набуває інституційних ознак, а й стає важливим чинником соціальних змін, впливаючи на демократичний розвиток та інституційну трансформацію України.

Докторка соціологічних наук, Клименко О.Ю.: Яка теоретико-методологічна база вашого дослідження?

Гетман Ю.А.: Теоретичні й практичні аспекти дослідження спираються на методологію, розроблену в наукових працях зарубіжних і вітчизняних вчених. Зокрема, дослідження доцифрової та цифрової публічної сфери охоплює широкий спектр науковців, які аналізують трансформації громадської комунікації, політичної участі та суспільного дискурсу. Серед них – Ю. Габермас (Y. Habermas), Г. Арендт (H. Arendt), Ч. Тейлор (C. Taylor), А. Турен (A. Touraine), Н. Фрейзер (N. Fraser), Дж. Ролз (J. Rawls), Дж. Б. Томпсон (J. B. Thompson), Ш. Муфф (S. Mouffe), П. О'Магоні (P. O'Mahony) розуміли публічну сферу як простір відкритого публічного спілкування, як неформальну мережу для обміну інформацією та опініями, яка відтворюється через комунікативну дію. Серед вітчизняних науковців дослідженням публічної сфери займалися Н. Костенко і С. Макеєв, О. Третяк, які розглядали публічну сферу як простір для соціальної рефлексії, який розрахований на широке залучення громадян, вмотивованих власними громадсько-політичним інтересом.

Цифровізація публічної сфери спонукала до появи нових наукових напрацювань, які охоплюють тематику цифрової трансформації, мережування та сегментації публічної сфери, розвиток інфраструктури та пов'язані з цим виклики. Ці дослідницькі аспекти висвітлені здебільшого в роботах таких зарубіжних дослідників, як К. Джаннелос (K. Giannelos), М. Айзенеггер (M. Eisenegger), О. Яррен (O. Jarren,), Р. Фішер (R. Fischer), Х. Фукс (S. Fuchs,), А. Раухфляйш (A. Rauchfleisch), Д. Воглер (D. Vogler) тощо.

Теоретико-методологічні підходи до аналізу громадсько-політичної онлайн-активності також здебільшого представлені у працях зарубіжних дослідників Дж. Александера (J. Alexander), А. Барда (A. Bard), У. Бек (U. Beck),

П. Бурдьє (P. Bourdieu), Е. Гіденса (E. Giddens), М. Кастельса (M. Castells), Дж. Уррі (J. Urry), Ж. В. ван Дета (J. W. Van Deth), Я. Сеочаріса (Y. Theocharis), К. Ваккарі (C. Vaccari), А. Валеріані (A. Valeriani), Дж. Осер (J. Oser), Гіль Г. де Суньїга (H. Gil de Zúñiga) тощо. В Україні громадянсько-політичні практики досліджували Є. Головаха, В. Степаненко, О. Резнік, а також соціально-громадянські онлайн-практики – Н. Бойко, політичну участь онлайн – Н. Ротар, А. Краснякова, В. Крижанівська.

У світовій соціології феномен соціальних інститутів та інституціоналізації досліджувалися тривалий час суттєві зміни в теоретико-методологічних підходах відобразилися в працях О. Конта (A. Comte), Г. Спенсера (H. Spencer), М. Вебера (M. Weber), Т. Парсонса (T. Parsons), С. Ліпсета (S. Lipset), Т. Веблена (T. Veblen), Р. Коуза (R. Coase), Д. Марча (J. March), М. Олсона (M. Olson), Д. Норта (D. North), Дж. Б'юкенена (J. Buchanan), Г. Таллока (G. Tullock). П. Ж. Дімаджіо (P. J. DiMaggio), Н. Аберкромбі (N. Abercrombie), С. Гілл (S. Hill), Б. С. Тернер (B. S. Turner), Б. Бхушан (B. Bhushan), С. Брюс (S. Bruce), С. Єрлі (S. Yearley), а також українських дослідників Є. Головахи і Н. Паніної, С. Макеєва, В. Степаненка, О. Резніка.

Згадані вчені істотно вплинули на формування й еволюцію поняття інституціоналізації, а також на подальше його осмислення, однак особливу значущість для нашого дослідження має концепція транзакційних витрат Д. Норта, яка дозволяє розкрити логіку інституціоналізації громадсько-політичної онлайн-активності. Логіка полягає в тому, що процес інституціоналізації є фрагментованим, оскільки він відбувається як на рівні окремих індивідів, так і на рівні колективів, при цьому ступінь участі громадян і обсяг транзакційних витрат істотно варіюються.

Докторка соціологічних наук, Клименко О. Ю.: Які етапи інституціоналізації онлайн-активності ви виокремили, і які чинники визначають їхню зміну?

Гетман Ю. А.: В своєму дисертаційному дослідженні я посилалась на етапи диджиталізації, які запропонувала Бойко Н.Л. Стисло ці етапи можна узагальнити так: початковий етап (до 2005 року) — поява перших інтернет-користувачів в Україні; етап зростання користувачів (з 2006 року) — стрімке збільшення кількості користувачів, зміна в ставленні до інтернету; етап масового доступу (з 2013 року) — вперше кількість користувачів перевищила кількість тих, хто не користується мережею; мобільний етап (з 2017 року) — домінування мобільного інтернет-користування над іншими формами доступу; інституційний етап (з 2019 року) — створення Міністерства цифрової трансформації, посилення ролі держави як агента дигіталізації

Наступний етап можна обґрунтовано назвати «легітимаційним» — оскільки з 2020 року цифрові практики не лише стали масовими, а й набули широкої суспільної підтримки, довіри користувачів, визнання їхньої ефективності та незамінності в кризових умовах.

Докторка філософії, Плющ В.П.: Чи є альтернативні джерела політичної участі для громадян з високим рівнем матеріальної депривації?

Гетман Ю.А.: Саме онлайн-інструменти громадсько-політичної активності стають альтернативою для громадян, які не мають ресурсу для офлайн-включення. Це можуть бути: цифрові петиції та голосування, мобільні додатки участі (з низьким порогом доступу), групи взаємодопомоги, краудсорсингові платформи; платформи для онлайн-протесту або інформування про порушення, цифровий формат дозволяє знижувати бар'єри участі, зокрема часові, географічні та фінансові. Онлайн-активність є найдоступнішим способом реалізації політичного інтересу.

Після відповідей на запитання виступили:

Науковий керівник – Резнік Олександр Станіславович, доктор соціологічних наук, головний науковий співробітник відділу соціальних експертиз Інституту соціології НАН України, старший науковий співробітник.

Резнік О. С. зазначив, що дисертація є самостійним та завершеним дослідженням, виконаним на належному науковому рівні. Це дозволяє вважати її вагомим внеском у розробку наукової проблеми дослідження громадсько-політичної онлайн активності в Україні. Дисертанткою у повному обсязі виконано індивідуальний навчальний план, що підтверджується отриманими результатами екзаменів та заліків з дисциплін циклів загальнонаукової спеціальної підготовки.

Основні результати дисертаційного дослідження Гетман Ю.А. відображено в 12 опублікованих за темою дисертації наукових праць, у тому числі 4 статті у науковому журналі категорії Б в Україні, затвердженому МОН як фаховий із соціології, та 8 тез доповідей і матеріалів конференцій. Результати дисертаційного дослідження неодноразово обговорено на засіданнях відділу соціально-політичних процесів Інституту соціології НАН України.

Юлія Гетман формувалася як дослідниця у нас в Інституті, навчаючись в аспірантурі. Це приклад того, коли аспірантка працює 4 роки: систематично, постійно доповідає про хід виконання роботи, скрупульозно виконуючи індивідуальний план. При цьому здобувачка зайняла позицію принципової науковиці і використала якомога широкій науково-категоріальний, понятійний апарат. Водночас вона засвоїла і застосувала у своїй роботі не тільки теоретичні поняття, категорії, але й використала та втілила свої власні підходи для застосування соціологічних засобів, суто соціологічного інструментарію, коли вона так багатогранно проаналізувала соціологічний моніторинг Інституту соціології НАН України. Юлія Гетман вміє ставити та вирішувати складні наукові завдання, володіє методами наукових досліджень, комунікаційними компетенціями. Я думаю, що це один з прикладів, коли дослідник береться за тему та зважено й вибірково підходить до емпіричних матеріалів, дає дійсно науковий матеріал щодо цього.

Дисертація Гетман Ю.А. містить нові науково обґрунтовані теоретичні та практичні результати у галузі знань С «Соціальні науки, журналістика та інформація та міжнародні відносини» за спеціальністю С5 «Соціологія», є

послідовним й самостійним науковим дослідженням, яке може бути рекомендоване до захисту у спеціалізованій вченій раді.

Рецензенти дисертаційної роботи, які наголосили на позитивних аспектах дослідження та висловили свої побажання та зауваження:

Докторка соціологічних наук, провідна наукова співробітниця відділу соціальної психології Інституту соціології НАН України, Бойко Н. Л. зауважила, що дисертаційне дослідження Гетман Ю. А. «Інституціоналізація громадсько-політичної онлайн-активності в умовах диджиталізації публічної сфери України» є завершеним, самостійним і актуальним для сучасного українського суспільства дослідженням, виконаним з використанням фахової термінології, міжнародних і вітчизняних наукових праць і результатів власних емпіричних досліджень.

Дисертація присвячена актуальній проблематиці, містить власне дослідження та цікаві результати, які демонструють особливості громадсько-політичної онлайн-активності в умовах війни. Цікавим авторським доробком є висвітлення сучасних форм громадсько-політичної онлайн-активності (зокрема політичний консюмеризм, гумор, краудфандинг тощо), а також спеціально-розроблені в дослідженні системи індикаторів, які дозволяють відстежувати форми онлайн-активності, що потребують низьких, помірних та високих транзакційних витрат.

Відчувається добре володіння соціологічним матеріалом відповідної тематики. Використовуються сучасні інформаційні джерела, які є актуальними в рамках досліджуваної проблематики.

Отже, робота вирізняється високим ступенем теоретичної узагальненості, методологічною виваженістю та практичною цінністю отриманих результатів, що свідчить про наукову зрілість автора і відповідає критеріям, які висуваються до дисертаційних досліджень на здобуття наукового ступеня.

Кандидатка соціологічних наук, доцентка, старша наукова співробітниця відділу соціології культури та масової комунікації, Наумова М. Ю. зауважила, що дисертація Гетман Ю.А. присвячена надзвичайно актуальній темі, і є логічно структурованим та цілісним науковим дослідженням, у якому на високому рівні опрацьовано теоретико-методологічну базу. Авторка демонструє глибоке розуміння предмета дослідження, застосовуючи сучасні концептуальні підходи та понятійний апарат. Аргументація побудована послідовно й переконливо, що забезпечує аналітичну виваженість викладу. Висновки ґрунтуються на узагальненні актуального емпіричного матеріалу, що підтверджує емпіричну обґрунтованість отриманих результатів.

Наукова новизна дисертаційної роботи є науково обґрунтованою та доведеною, що дає підстави стверджувати про наукову зрілість дисертантки. Отже, дисертацію можна вважати самостійним завершеним науковим дослідженням, що виконане на належному науковому рівні та згідно встановлених вимог до дисертацій, що подаються на здобуття ступеня доктора філософії, відзначається науковою новизною, теоретичною та емпіричною обґрунтованістю отриманих результатів, а також їхньою очевидною практичною

значущістю. Представлена наукова праця є кваліфікованою інтерпретацією основних положень, які містяться у власному дослідженні, використані в дисертації положення та гіпотези інших авторів мають відповідні коректні посилання і використані лише для підкріплення ідей дисертантки.

Загальний висновок рецензента: дисертаційна робота Гетман Юлії Анатоліївни «Інституціоналізація громадсько-політичної онлайн-активності в умовах диджиталізації публічної сфери України» є самостійною та завершеною науковою працею, яка містить нові науково обґрунтовані теоретичні та практичні результати у галузі С «Соціальні науки, журналістика та інформація та міжнародні відносини» за спеціальністю С5 «Соціологія», та може бути рекомендована до захисту.

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Гетман Юлії Анатоліївни на тему: «Інституціоналізація громадсько-політичної онлайн-активності в умовах диджиталізації публічної сфери України», поданої на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань С «Соціальні науки, журналістика та інформація» за спеціальністю С5 «Соціологія»

1. Обґрунтування вибору теми дослідження.

Актуальність теми зумовлена глибокими трансформаційними змінами, спричиненими диджиталізацією суспільного життя, зокрема й політичної сфери. Ці зміни позначилися не лише на формах державного врядування, а й на механізмах громадської участі, характері комунікації між владою та громадянами, а також сприяли розвитку нових інструментів електронної взаємодії.

Важливу роль у цьому процесі відіграє цифрова публічна сфера, яка формує простір для суспільних дискусій, посилює горизонтальні зв'язки між громадянами та сприяє розвитку мережеских форм колективної дії. Саме в межах цифрової публічної сфери відбувається мобілізація громадян для участі в політичних процесах, легітимація суспільних та державних ініціатив, вироблення нових форм комунікації та впливу на владу, орієнтованих на цифрові технології. Таким чином, цифрова публічна сфера виступає середовищем, у якому неформальні практики громадянської участі набувають організованих форм і тенденцій до інституціоналізації.

Тож у дисертації розглядається процес унормування нових форм громадсько-політичної активності в умовах цифрової трансформації. У дослідженні враховано, що українське суспільство зіткнулося зі змінами суспільного порядку, зокрема з пандемією COVID-19 та повномасштабною війною, що значно вплинули на механізми соціально-політичної комунікації.

Особливого значення цифровізація набула саме в період пандемії, коли уряд запровадив жорсткі карантинні обмеження, включаючи закриття громадських місць, припинення масових заходів та впровадження соціального дистанціювання. Це суттєво обмежило можливості реалізації традиційних офлайн-форм громадсько-політичної активності, внаслідок чого цифрова публічна сфера стала не лише альтернативним, але й у багатьох випадках єдиною можливим простором для соціально-політичної взаємодії.

Теоретичні й практичні аспекти дослідження спираються на методологію, розроблену в наукових працях зарубіжних і вітчизняних вчених. Зокрема, дослідження доцифрової та цифрової публічної сфери охоплює широкий спектр науковців, які аналізують трансформації громадської комунікації, політичної участі та суспільного дискурсу. Серед них – Ю. Габермас (J. Habermas), Г. Арентт (H. Arendt), Ч. Тейлор (C. Taylor), А. Турен (A. Touraine), Н. Фрейзер (N. Fraser), Дж. Ролз (J. Rawls), Дж. Б. Томпсон (J. B. Thompson), Ш. Муфф (S. Mouffe), П. О'Магоні (P. O'Mahony). розуміли публічну сферу як простір

відкритого публічного спілкування, як неформальну мережу для обміну інформацією та опініями, яка відтворюється через комунікативну дію. Серед вітчизняних науковців дослідженням публічної сфери займалися Н. Костенко і С. Макеєв, О. Третяк, які розглядали публічну сферу як простір для соціальної рефлексії, який розрахований на широке залучення громадян, вмотивованих власними громадсько-політичним інтересом.

Цифровізація публічної сфери спонукала до появи нових наукових напрацювань, які охоплюють тематику цифрової трансформації, мережування та сегментації публічної сфери, розвиток інфраструктури та пов'язані з цим виклики. Ці дослідницькі аспекти висвітлені здебільшого в роботах таких зарубіжних дослідників, як К. Джаннелос (K. Giannelos), М. Айзенеггер (M. Eisenegger), О. Яррен (O. Jarren,), Р. Фішер (R. Fischer), Х. Фукс (C. Fuchs,), А. Раухфляйш (A. Rauchfleisch), Д. Воглер (D. Vogler) тощо.

Теоретико-методологічні підходи до аналізу громадсько-політичної онлайн-активності також здебільшого представлені у працях зарубіжних дослідників Дж. Александера (J. Alexander), А. Барда (A. Bard), У. Бек (U. Beck), П. Бурдьє (P. Bourdieu), Е. Гіденса (E. Giddens), М. Кастельса (M. Castells), Дж. Уррі (J. Urry), Ж. В. ван Дета (J. W. Van Deth), Я. Сеочаріса (Y. Theocharis), К. Ваккарі (C. Vaccari), А. Валеріані (A. Valeriani), Дж. Осер (J. Oser), Гіль Г. де Суньїга (H. Gil de Zúñiga) тощо. В Україні громадянсько-політичні практики досліджували Є. Головаха, В. Степаненко, О. Резнік, а також соціально-громадянські онлайн-практики – Н. Бойко, політичну участь онлайн – Н. Ротар, А. Краснякова, В. Крижанівська.

У світовій соціології феномен соціальних інститутів та інституціоналізації досліджувалися тривалий час суттєві зміни в теоретико-методологічних підходах відобразилися в працях О. Конта (A. Comte), Г. Спенсера (H. Spencer), М. Вебера (M. Weber), Т. Парсонса (T. Parsons), С. Ліпсета (S. Lipset), Т. Веблена (T. Veblen), Р. Коуза (R. Coase), Д. Марча (J. March), М. Олсона (M. Olson), Д. Норта (D. North), Дж. Б'юкенена (J. Buchanan), Г. Таллока (G. Tullock). П. Ж. Дімаджіо (P. J. DiMaggio), Н. Аберкромбі (N. Abercrombie), С. Гілл (S. Hill), Б. С. Тернер (B. S. Turner), Б. Бхушан (B. Bhushan), С. Брюс (S. Bruce), С. Єрлі (S. Yearley), а також українських дослідників Є. Головахи і Н. Паніної, С. Макеєва, В. Степаненка, О. Резніка.

Згадані вчені істотно вплинули на формування й еволюцію поняття інституціоналізації, а також на подальше його осмислення, однак особливу значущість для нашого дослідження має концепція транзакційних витрат Д. Норта, яка дозволяє розкрити логіку інституціоналізації громадсько-політичної онлайн-активності. Логіка полягає в тому, що процес інституціоналізації є фрагментованим, оскільки він відбувається як на рівні окремих індивідів, так і на рівні колективів, при цьому ступінь участі громадян і обсяг транзакційних витрат істотно варіюються.

2. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами. Дисертація з науково-дослідними програмами, темами і планами організації, де вона виконувалася, не пов'язана.

3. Мета і завдання дослідження.

Мета дослідження полягає в тому, щоб визначити й науково обґрунтувати процес інституціоналізації громадсько-політичної активності в умовах диджиталізації публічної сфери України, а саме визначити особливості її інституціоналізації, виявити динаміку поширення та диференціацію способів її реалізації.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати процес трансформації публічної сфери від доцифрової до цифрової епохи;
2. Концептуалізувати поняття публічної сфери, громадсько-політичної онлайн-активності та її інституціоналізації;
3. Систематизувати наукові підходи щодо інтерпретації базових понять, які становлять теоретичну основу дисертації, зокрема, узагальнити й систематизувати зарубіжний та вітчизняний науковий доробок щодо детермінант, способів та форм прояву громадсько-політичної активності в цифровій публічній сфері;
4. Удосконалити соціологічний інструментарій для емпіричного дослідження залученості громадян до різних форм онлайн-активності;
5. Здійснити емпіричний аналіз проявів громадсько-політичної онлайн-активності та відстежити тенденції її інституціоналізації;
6. Обґрунтувати процес інституціоналізації громадсько-політичної онлайн-активності в умовах цифрової трансформації суспільства;
7. Виокремити суб'єктів громадсько-політичної онлайн-активності як потенціал інституційних перетворень в Україні.

4. Об'єкт дослідження – інституціоналізація громадсько-політичної онлайн-активності в диджиталізованій публічній сфері.

5. Предмет дослідження – громадсько-політична онлайн-активність в Україні.

6. Методологічна основа дослідження. В роботі використано комплекс загальнонаукових теоретичних методів, зокрема системний, порівняльний, інтеграційний, а також методи аналізу та синтезу, типологізації та інтерпретації. Задля емпіричної верифікації концептуальних положень роботи застосовувалися кількісні дослідження, зокрема, методи статистичного аналізу, вторинного аналізу даних, онлайн-опитування, масове опитування.

Емпіричну базу роботи складають результати вторинного аналізу результатів моніторингового дослідження Інституту соціології НАН України за 2013–2019 років. З метою реалізації дослідницького завдання було запропоновано показник, який включає перелік онлайн-активностей, який було апробовано в ході пілотного дослідження у формі онлайн-опитування студентів київських закладів вищої освіти щодо їхньої громадсько-політичної активності в листопаді 2023 року. Для з'ясування особливостей інституціоналізації було застосовано методику вимірювання громадсько-політичної онлайн-активності в

моніторинговому опитуванні Інституту соціології НАН України, яке проводилося з 27 червня по 6 липня 2024 року методом CATI=>CAWI.

7. Наукова новизна дослідження полягає у тому що:

Вперше:

– концептуалізовано поняття громадсько-політичної онлайн-активності як усвідомлену, політично вмотивовану активність особистості у цифровій публічній сфері задля реалізації своїх інтересів як на індивідуальному, так і колективному рівнях – з різним ступенем залученості та транзакційних витрат. Способи реалізації та форми прояву громадсько-політичної онлайн-активності варіюються від простих до складних дій. Відмінність авторської концептуалізації від наявних полягає у врахуванні новітніх способів цифрових впливів, таких як слактивізм, поширення інформації, коментування, блогінг, підписання петицій, збір коштів, поширення політичних мемів, політичний консюмеризм, політичний гумор та політичний краудфандинг, що розширює структуру громадянської онлайн-активності.

– з'ясовано, що процес інституціоналізації громадсько-політичної онлайн-активності передбачає легітимізацію та унормування формальних та неформальних видів онлайн-дій, метою яких є реалізація суспільних потреб та інтересів, а також власної суб'єктності через здатність впливати на політичне життя країни. Через амбівалентність політичної культури, низький рівень політичної участі населення у перехідному суспільстві відбувається пошук альтернативних форм громадсько-політичної активності через цифрові інструменти, які набули особливого значення за умов пандемії та широкомасштабної війни. Відтак цифрова публічна сфера стала найбільш безпечним і, часто, єдиною можливим простором для соціально-політичної комунікації;

– доведено, що узвичаєння, унормування та розширення певної новітньої громадсько-політичної онлайн-активності відбувається згідно концепцією транзакційних витрат, коли соціальні групи реалізують свої інтереси в міру своїх когнітивних, соціальних та економічних можливостей, вибираючи ті способи новітньої дії, які їм під силу – в першу чергу поширеність онлайн-активності відбувається внаслідок залучення до форм з низьким рівнем транзакційних витрат. Натомість поступово зростає участь у формах із помірним рівнем витрат, які, водночас демонструють високу ефективність. Разючі відмінності за більшістю соціально-демографічних вимірів на початковій фазі засвоєння населенням України цифрових способів громадсько-політичної активності поступово ставали менш виразними, принаймні щодо вікових, освітніх та поселенських розподілів. Подальше розширення суб'єктності громадсько-політичної онлайн-активності за рахунок старших вікових когорт, менш освічених та урбанізованих прошарків засвідчило соціетальне охоплення цієї новою діяльністю. Натомість збереження нерівності за матеріальним становищем свідчить про першочерговість фінансових аспектів транзакційних витрат, які супроводжують будь-яку громадську чи політичну діяльність;

– виявлено, що суб'єкти громадсько-політичної онлайн-активності у порівнянні з онлайн-пасивним населенням більшою мірою налаштовані на збереження державності під час екзистенційної небезпеки на тлі великої війни, підтримку демократичного устрою, демократичних цінностей, підтримку правих ідеологій, євроатлантичного шляху розвитку та ринкових механізмів регуляції економіки.

Удосконалено:

– соціологічний інструментарій для емпіричного дослідження залученості громадян до різних форм онлайн-активності, заснованого на концепції транзакційних витрат Д. Норта (D. North) у межах неоінституціонального підходу, та адаптованого до умов українського суспільства. Цей підхід дозволив оцінити участь громадян у цифровій публічній сфері як активність, що залежить від обсягу витрат (часових, інформаційних, соціальних, емоційних тощо). Беручи до уваги те, що інституціоналізація новітніх форм поведінки проходить нерівномірно і залежить від багатьох факторів, у дослідженні було враховано, що українці володіють різними можливостями у доступі та використанні фінансових, технічних, цифрових та інфраструктурних ресурсів, що мають вплив на онлайн-активність громадян. Для забезпечення дослідницької мети було розроблено широкий список онлайн-активностей за мірою складності реалізації кожної дії.

Подальший розвиток отримали:

– методологічне обґрунтування етапів інституціоналізації громадсько-політичної активності, що охоплює трансформацію традиційних практик активізму в онлайн-простір. Зокрема, цифрова публічна сфера відіграє ключову роль у залученні громадян в політичне життя, розвитку діалогу між громадянами, обміном громадської думки та пошуку спільних шляхів реалізації громадсько-політичних інтересів як окремих соціальних груп, так і в цілому суспільства. З появою цифрових технологій публічна сфера перетворилася на множинні децентралізовані простори, в яких громадяни взаємодіють у режимі реального часу. Це призвело до посилення індивідуалізованих форм активності у цифрових мережах;

– концепція цифрової мережевої участі «digitally networked participation» Я. Сеочаріса (Y. Theocharis), Ж. де Мура (J. de Moor), Ж. В. Дета (J. W. Van Deth), яка інтерпретує громадянську та політичну активність як гнучкі, динамічні форми залучення, що виникають у нових умовах цифрової публічної сфери. Ця концепція підкреслює, що ключовим чинником мобілізації громадян виступає саме наявність політичної мотивації, оскільки електронні інструменти самі по собі неефективні без активного, вмотивованого користувача, зацікавленого у впливі на політичне життя. Концепцію було застосовано як теоретичну основу для формування показника, який враховує політичну мотивацію учасників та складність реалізації онлайн-активності, визначену через рівень транзакційних витрат.

8. Теоретичне значення одержаних результатів полягає в підсумку наукового доробку щодо вивчення проблем інституціоналізації громадсько-політичної онлайн-активності. Авторка успішно виконала поставлені завдання,

систематизувавши існуючі теоретичні підходи до аналізу інституціоналізації в контексті цифрової трансформації публічної сфери. Запропоноване трактування інституціоналізації як процесу легітимації та поширення практик участі у цифровому просторі є вагомим внеском у розвиток неоінституціонального підходу та соціології політики в цілому.

9. Практичне значення одержаних результатів в ході дослідження інституціоналізації громадсько-політичної онлайн-активності результати, зокрема, емпіричні дані, а також концептуалізація та обґрунтування цього процесу можуть бути використані: 1) дослідниками в якості теоретико-методологічної бази для подальших досліджень громадсько-політичної активності та розвитку громадянського суспільства; 2) органами державної влади та місцевого самоврядування для розробки ефективних стратегій комунікації, залучення громадян до політичного життя в цифровій сфері та формування інклюзивних політик; 3) інститутами громадянського суспільства для активізації залучення громадян в онлайн-ініціативах, а також розробки та впровадження політик онлайн-активності.

10. Особистий внесок здобувача. Дисертацію виконано здобувачкою самостійно, усі сформульовані в ній положення та висновки обґрунтовані на основі особистих досліджень авторки. Отже, дисертація Плющ В.А. є завершеною самостійною науковою працею, в якій викладені власні авторські ідеї, положення та емпіричні обґрунтування, містить нові й оригінальні теоретичні та емпіричні результати, які отримані здобувачкою особисто.

Текст дисертації не містить ознак академічної недоброчесності. Виявлені в роботі текстові збіги є цитуваннями, оформленими відповідно до правил, і не мають ознак плагіату. Тому, констатуємо, що робота виконана самостійно і може бути допущена до захисту.

11. Апробація результатів дослідження. IV Всеукраїнська науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих «Традиції та новації у розвитку сучасної соціологічної науки: дослідження молодих вчених». Київ, 23 лютого 2022.; XII Міжнародна науково-практичної конференція «Соціологія – соціальна робота та соціальне забезпечення – регулювання соціальних проблем». Львів, 9–10 червня 2022; IV Міжнародна науково-практична конференція «Міждисциплінарний дискурс у дослідженні феномену соціального». Київ, 30 березня 2023; Українське суспільство в умовах війни. Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів і молодих учених «Шевченківська весна 2023». Київ, 20–21 квітня 2023; Міжнародна науково-практична конференція «Трансформації особистості, суспільства та ринку праці: виклики майбутнього та вплив на освіту». Харків, 20–22 вересня 2023; V Всеукраїнська науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих вчених «Традиції та новації у розвитку сучасної соціологічної науки: дослідження молодих вчених». Київ, 22 березня 2024; Перші соціологічні читання пам'яті академіка НАН України В.М. Ворони «Українська соціологічна думка в пошуках шляхів соціально-економічного розвитку». Київ, 5 березня 2025; VI Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених

«Традиції та новації у розвитку сучасної соціологічної науки: дослідження молодих вчених». Київ, 26 березня 2025.

12. Публікації. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано 12 наукових праць, серед них 4 статті у виданнях, у науковому журналі категорії Б в Україні, затвердженому МОН як фаховий із соціології, а також 8 тез доповідей на науково-практичних конференціях.

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України:

(які входять до переліку МОН України)

1. Гетман, Ю. (2022). Диджиталізація публічної сфери як підґрунтя інституціоналізації громадсько-політичної активності онлайн. Соціологія: теорія, методи, маркетинг, 4, 90–102.

2. Гетман, Ю. (2023). Зарубіжний досвід досліджень громадсько-політичної активності онлайн. Соціологія: теорія, методи, маркетинг, 2, 70–81.

3. Фостер, Л., Гетман, Ю. (2024). Громадсько-політична активність: трансформаційні виклики в умовах війни. Соціологія: теорія, методи, маркетинг, 2, 5–24, (особистий внесок: участь в розробці концепції дослідження та в дизайні дослідницького інструментарію, організація огляду літератури з проблематики дослідження, написання розділів статті «Громадсько-політична активність» та «Емпірична розвідка», участь у формулюванні висновків).

4. Гетман, Ю. (2025). Інституціоналізація громадсько-політичної онлайн-активності українців за умов великої війни. Соціологія: теорія, методи, маркетинг, 1, 61–78.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Гетман, Ю. (2022). Соціологічні виміри громадсько-політичної онлайн-активності. Традиції та новації у розвитку сучасної соціологічної науки: дослідження молодих вчених: збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (сс.27–31). Київ, 23 лютого 2022.

6. Гетман, Ю. (2022). Евристичні можливості неоінституціонального підходу в аналізі інституалізації громадсько-політичної онлайн-активності. Соціологія – соціальна робота та соціальне забезпечення – регулювання соціальних проблем: матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції (сс.22–25). Львів, 9–10 червня 2022.

7. Гетман, Ю. (2023). Концептуалізація громадсько-політичної активності онлайн. IV Міжнародна науково-практична конференція «Міждисциплінарний дискурс у дослідженні феномену соціального» (сс.153–155). Київ, 30 березня 2023.

8. Гетман, Ю. (2023). Політичний консюмеризм – як форма громадсько-політичної активності онлайн. Українське суспільство в умовах війни. Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів і молодих учених «Шевченківська весна 2023» (сс.125–128). Київ, 20–21 квітня 2023.

9. Гетман, Ю. (2023). Концептуалізація політичного гумору як форми громадсько-політичної активності онлайн. Міжнародна науково-практична конференція «Трансформації особистості, суспільства та ринку праці: виклики майбутнього та вплив на освіту» (сс.44–45). Харків, 20–22 вересня 2023.

10. Гетман, Ю. (2024). Детермінанти громадсько-політичної активності онлайн. Зб. матеріалів V Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Традиції та новації у розвитку сучасної соціологічної науки: дослідження молодих вчених» (сс.75–78). Київ, 22 березня 2024.

11. Гетман, Ю. (2024). Соціальні фактори економічної стійкості громад. Українська соціологічна думка в пошуках шляхів соціально-економічного розвитку. Матеріали Перших соціологічних читань пам'яті академіка НАН України В.М. Ворони (сс.96–99). Київ, 5 березня 2025.

12. Гетман, Ю. (2025). Громадсько-політична онлайн-активність українців в умовах війни. Зб. матеріалів VI Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Традиції та новації у розвитку сучасної соціологічної науки: дослідження молодих вчених» (сс.75–78). Київ, 26 березня 2025.

13. Структура та обсяг дисертації. Дисертація містить вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел, додатки. Загальний обсяг дисертації становить 187 сторінок. Обсяг основної частини дисертації – 160 сторінок. Додатки містять список публікацій здобувачки та 1 анкету на 6 сторінках. Список використаних джерел містить 183 найменування.

14. Характеристика особистості здобувача. Гетман Юлія Анатоліївна, 1987 року народження. В 2010 році закінчила Київський Національний Університет ім. Т. Шевченка за спеціальністю «соціологія» та отримала диплом магістра. У 2021 році вступила до аспірантури Інституту соціології Національної академії наук України у відділ соціально-політичних процесів за третім освітньо-науковим рівнем «доктор філософії».

15. Оцінка мови та стилю дисертації. Дисертація виконана фаховою українською мовою, стиль викладення матеріалу відповідає прийнятому в науково-дослідній літературі, що забезпечує легкість і доступність сприйняття результатів дослідження.

16. Рецензенти рекомендують: відповідно до пп. 15, 16 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеню доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, *пропонується такий склад разової ради:*

Голова ради:

Степаненко Віктор Петрович, доктор соціологічних наук, головний науковий співробітник відділу історії та теорії соціології, член Вченої Ради

Інституту соціології НАН України. Член редколегії журналу «Соціологія: теорія, методи, маркетинг», Степаненко В.П.

Рецензенти:

Бойко Наталія Леонідівна, докторка соціологічних наук, провідна наукова співробітниця відділу соціальної психології Інституту соціології НАН України.

Наумова Марта Юріївна, кандидатка соціологічних наук, доцентка, старша наукова співробітниця відділу соціології культури та масової комунікації.

Офіційні опоненти:

Ротар Наталія Юріївна, докторка політичних наук, професорка кафедри політології та державного управління факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича, доктор політичних наук.

Єнін Максим Наїмович, кандидат соціологічних наук, в.о. завідувача кафедри соціології Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського».

Усі члени спеціалізованої вченої ради не мають реальний чи потенційний конфлікт інтересів щодо здобувачки Гетман Юлії Анатоліївни (зокрема, не є її близькими особами) та/або її наукового керівника близькими особами.

У результаті попередньої експертизи дисертації **Гетман Юлії Анатоліївни** і повноти публікації основних результатів дослідження

УХВАЛЕНО:

1. Затвердити висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Гетман Юлії Анатоліївни на тему: «Інституціоналізація громадсько-політичної онлайн-активності в умовах диджиталізації публічної сфери України».

2. Констатувати, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Гетман Ю.А. відповідає спеціальності С5 «Соціологія» та вимогам **Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)** затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), пп. 6, 7, 8 **Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії**, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

3. Рекомендувати дисертацію Гетман Ю.А. на тему: «Інституціоналізація громадсько-політичної онлайн-активності в умовах диджиталізації публічної сфери України» до захисту на здобуття ступеня доктора філософії у разовій спеціалізованій вченій раді за спеціальністю С5 «Соціологія».

4. Рекомендувати Вченій раді Інституту соціології НАН України затвердити склад разової спеціалізованої вченої ради:

Голова ради:

Степаненко Віктор Петрович, доктор соціологічних наук, головний науковий співробітник відділу історії та теорії соціології, член Вченої Ради Інституту соціології НАН України. Член редколегії журналу «Соціологія: теорія, методи, маркетинг», Степаненко В.П.

Рецензент:

Бойко Наталія Леонідівна, докторка соціологічних наук, провідна наукова співробітниця відділу соціальної психології Інституту соціології НАН України.

Наумова Марта Юріївна, кандидатка соціологічних наук, доцентка, старша наукова співробітниця відділу соціології культури та масової комунікації.

Офіційні опоненти:

Ротар Наталія Юріївна, докторка політичних наук, професорка кафедри політології та державного управління факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича, доктор політичних наук.

Єнін Максим Наїмович, кандидат соціологічних наук, в.о. завідувача кафедри соціології Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського».

Результати голосування щодо рекомендації до захисту дисертації

«За» - 11;

«Проти» - 0;

«Утримались» - 0.

Презентація Гетман Юлії Анатоліївни на 24 аркушах.

Головуючий на засіданні

Завідувачка відділу соціальної експертизи

Інституту соціології НАН України,

доктор соціологічних наук

Гульбаршин ЧЕПУРКО

Секретар засідання

Оксана РОКИЦЬКА

ДИСЕРТАЦІЯ “ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОЇ ОНЛАЙН-АКТИВНОСТІ В УМОВАХ ДИДЖИТАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ”

ГЕТМАН ЮЛІЯ,
АСПІРАНТКА ІНСТИТУТУ СОЦІОЛОГІЇ НАН УКРАЇНИ

Науковий керівник – Резнік Олександр Станіславович, доктор соціологічних наук,
головний науковий співробітник відділу соціальних експертиз Інституту соціології НАН
України, старший науковий співробітник

АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ

- 1. Диджиталізація суспільства:** стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, інтернету та цифрової інфраструктури; прискорення цифрової трансформації в умовах пандемії COVID-19 та повномасштабної війни.
- 2. Зміна ролі інституцій у суспільстві:** традиційні ЗМІ втрачають монополію на формування громадської думки; знижується рівень довіри до владних структур; соціальні мережі стають платформами саморегуляції суспільства; виникають нові форми громадської онлайн-активності.
- 3. Розвиток електронної демократії:** зростає участь громадян в управлінні за допомогою цифрових інструментів; виникають онлайн-спільноти та горизонтальні мережі; онлайн-активність охоплює дедалі ширші верстви населення.
- 4. Цифрова публічна сфера як каталізатор змін:** забезпечує відкритий обмін громадською думкою, активізує громадське залучення та підтримує демократичні процеси, водночас створюючи нові соціальні, політичні та інформаційні ризики; потребує інституційного врегулювання.
- 5. Проблеми регулювання та інформаційні виклики:** дефіцит цифрової етики та стандартів безпеки; недооцінка ролі соціальних мереж на інституційному рівні; поширення дезінформації й пропаганди; актуалізація питань цифрової грамотності та рівності.

АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ

Наукова проблема полягає в невідповідності суперечливих теоретичних трактувань щодо розуміння і соціологічної інтерпретації інституціоналізації новітніх форм громадсько-політичної онлайн-активності за умов диджиталізації публічної сфери та неузгодженості методологічного інструментарію, який потребує суттєвого переосмислення ключових дослідницьких категорій і наукового обґрунтування концептуального конструкту громадсько-політичної онлайн-активності та подальшої верифікації його евристичного й вимірювального потенціалу.

Об'єкт дослідження – інституціоналізація громадсько-політичної онлайн-активності в диджиталізованій публічній сфері.

Предмет дослідження – громадсько-політична онлайн-активність в Україні.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ

Теорія публічної сфери

Ю. Габермас (нормативна теорія демократії, концепція публічної сфери як простору раціонального дискурсу), Г. Арендт, Ч. Тейлор, А. Турен, Н. Фрейзер, Ш. Муфф, Дж. Ролз (моделі громадянськості, плюралізму, публічного простору), Н. Костенко, С. Макеєв, О. Третяк – публічна сфера як простір соціальної рефлексії в українському контексті, К. Джаннелос, М. Айзенеггер, Х. Фукс, А. Раухфляйш, Д. Воглер (цифрова публічна сфера).

Онлайн-активність

Я. Сеочаріс, Ж. Ван Дет, Ж. де Мур (концепція цифрової мережевої участі), К. Ваккарі, А. Валеріані, Дж. Осер, Г. де Суньїга (політичної участі в соціальних медіа).

Інститути та інституціоналізація

О. Конт, М. Вебер, Т. Парсонс, П. Дімаджіо (класичні та неоінституціональні підходи), зокрема, Д. Норт (концепція транзакційних витрат), Є. Головаха, В. Степаненко, Н. Паніна, О. Резнік – інституційні зміни у перехідному суспільстві України.

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ КОНСТРУКТ

ЦИФРОВА ПУБЛІЧНА СФЕРА

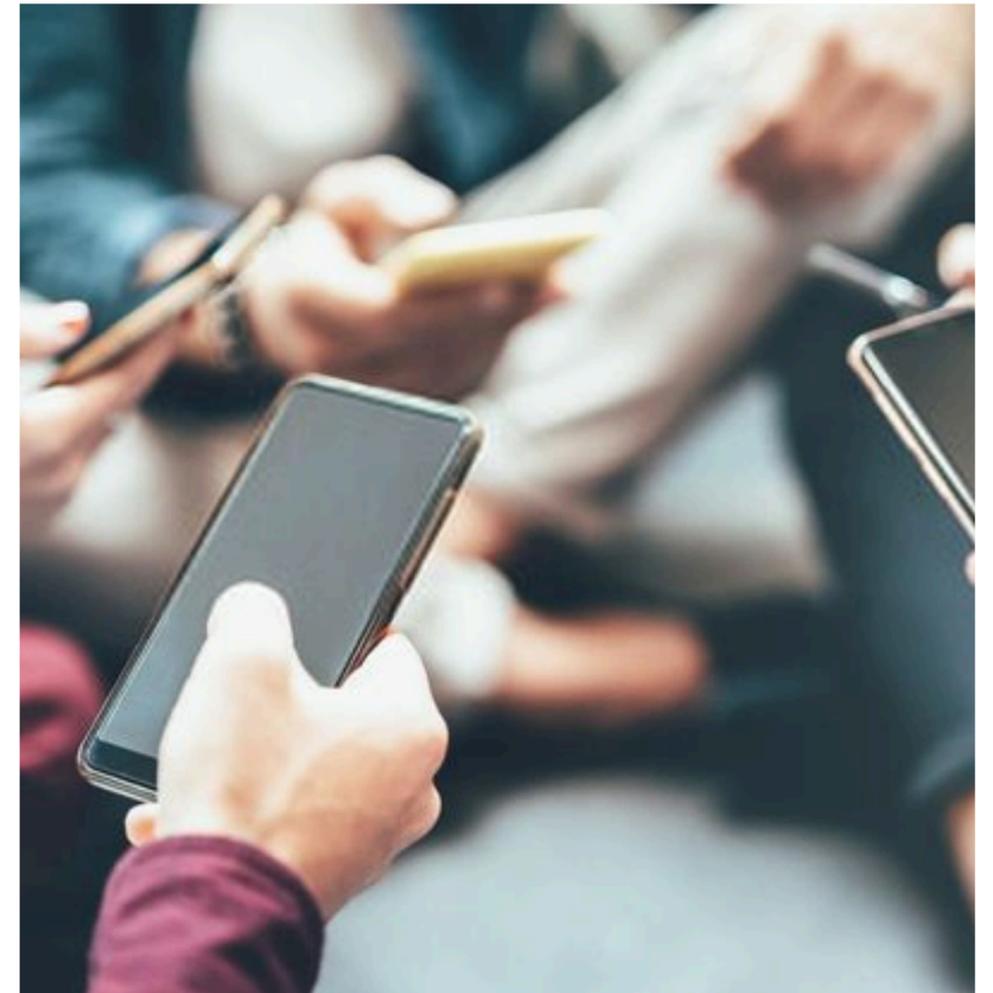
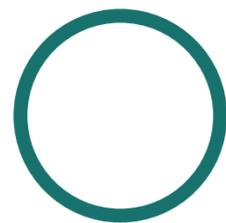
– сфера соціального життя в цифровому просторі, де громадяни активно взаємодіють через публічний дискурс та інші форми громадсько-політичної активності, формуючи громадську думку, впливаючи на політичні процеси та сприяючи розвитку спільних цінностей і норм громадянського суспільства за допомогою цифрових технологій і платформ.

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ КОНСТРУКТ

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ОНЛАЙН-АКТИВНІСТЬ

– це усвідомлена, політично вмотивована активність, яка дає можливість реалізувати свої інтереси, а також може бути здійснена як на індивідуальному, так і на колективному рівнях, з різним ступенем залученості та рівнем транзакційних витрат.

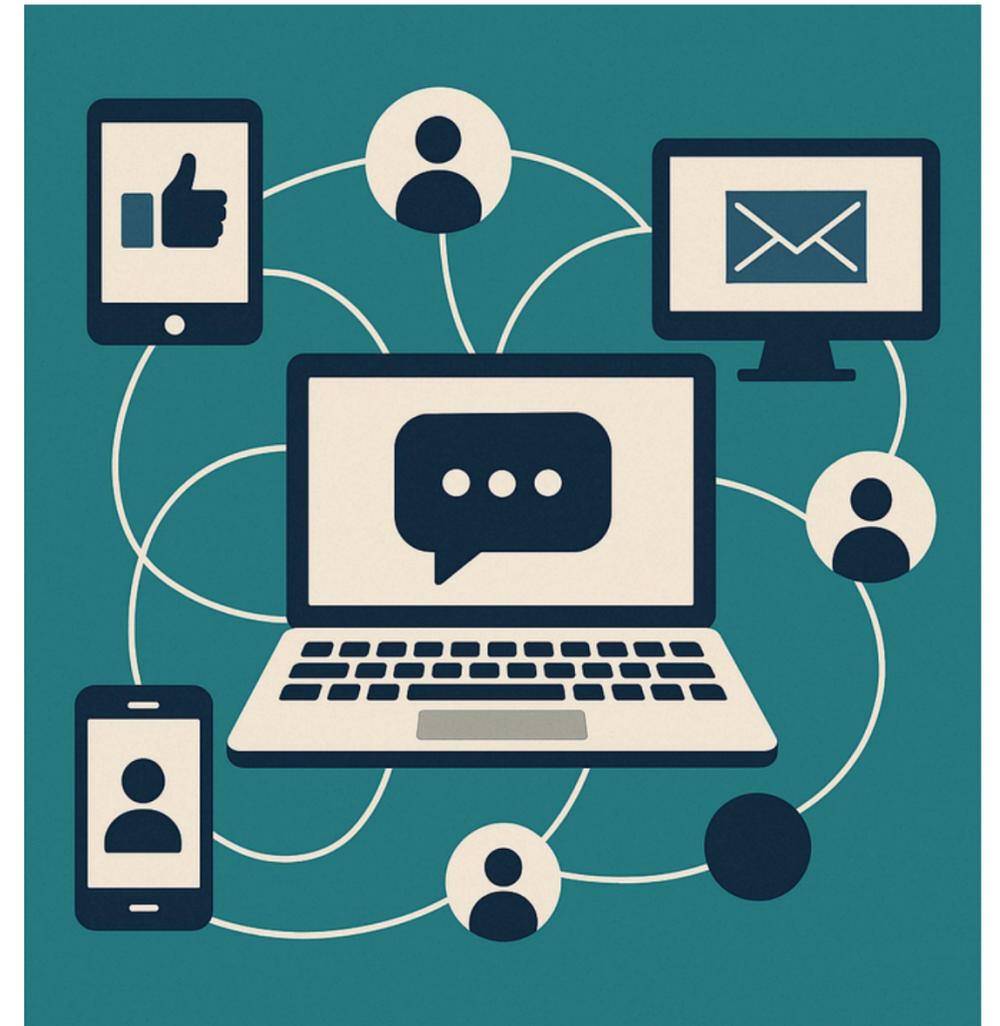
СТРУКТУРА ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОЇ ОНЛАЙН-АКТИВНОСТІ

Критерії	Формальні	Неформальні
Інституційна належність	Інституційні або формалізовані практики	Неінституційні або ситуативні практики
Приклади	Е-петиції, звернення, участь у виборах	Блогінг, меми, флешмоби, краудфандинг
Нормативність	Регламентовані законодавчо або процедурно	Засновані на звичаях, нормах спільноти
Рівень формалізації	Високий	Низький або ситуативний
Легітимність	Визнана державними чи міжнародними інститу	Визнана учасниками цифрової публічної сфери
Інституціоналізація	Через офіційне унормування, легітимізується зверху	Через поширення та легітимність знизу-вверх
Транзакційні витрати	Часто вищі (час, цифрова грамотність)	Зазвичай нижчі (швидкий доступ, анонімність)

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ КОНСТРУКТ

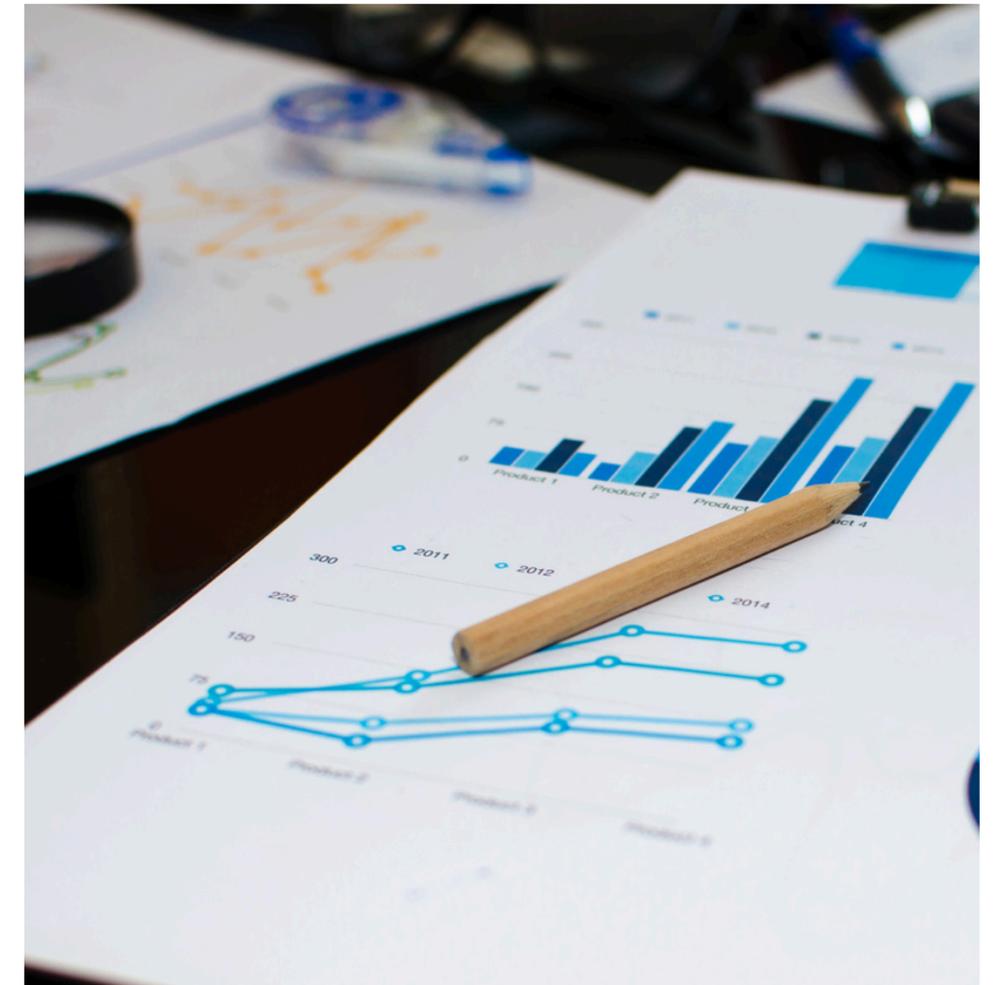
ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОЇ ОНЛАЙН-АКТИВНОСТІ

– процес легітимізації та унормування практик повсякденної громадсько-політичної онлайн-активності, які відбуваються у диджиталізованій публічній сфері у вигляді формальних та неформальних видів онлайн-дій, метою яких є реалізація суспільних потреб та інтересів, а також власної суб'єктності громадян через здатність впливати на політичне життя країни.

ЕМПІРИЧНА БАЗА РОБОТИ

- Результати вторинного аналізу результатів моніторингового дослідження Інституту соціології НАН України за 2013–2019 роки.
- Результати вимірювання громадсько-політичної онлайн-активності в моніторинговому дослідженні Інституту соціології НАН України, яке проводилося з 27 червня по 6 липня 2024 року.

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА АКТИВНІСТЬ 2013–2019, %

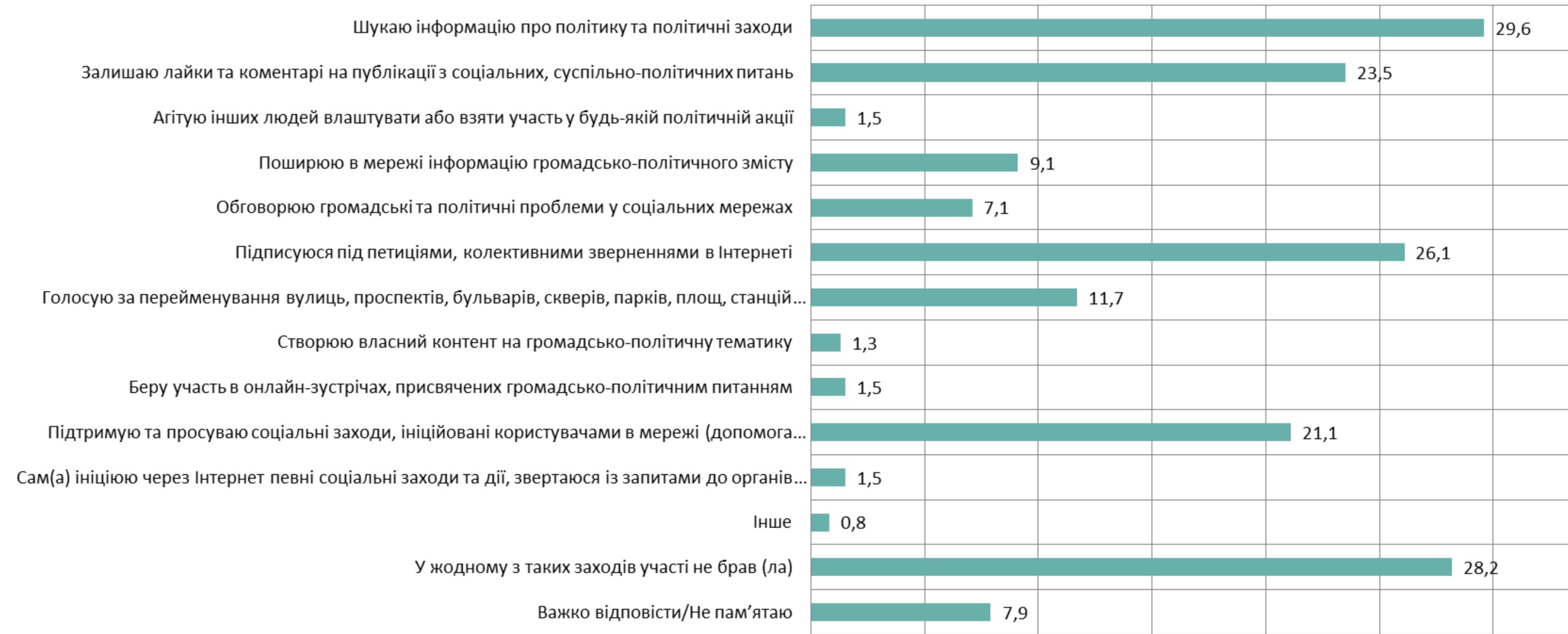

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ В 2024 РОЦІ

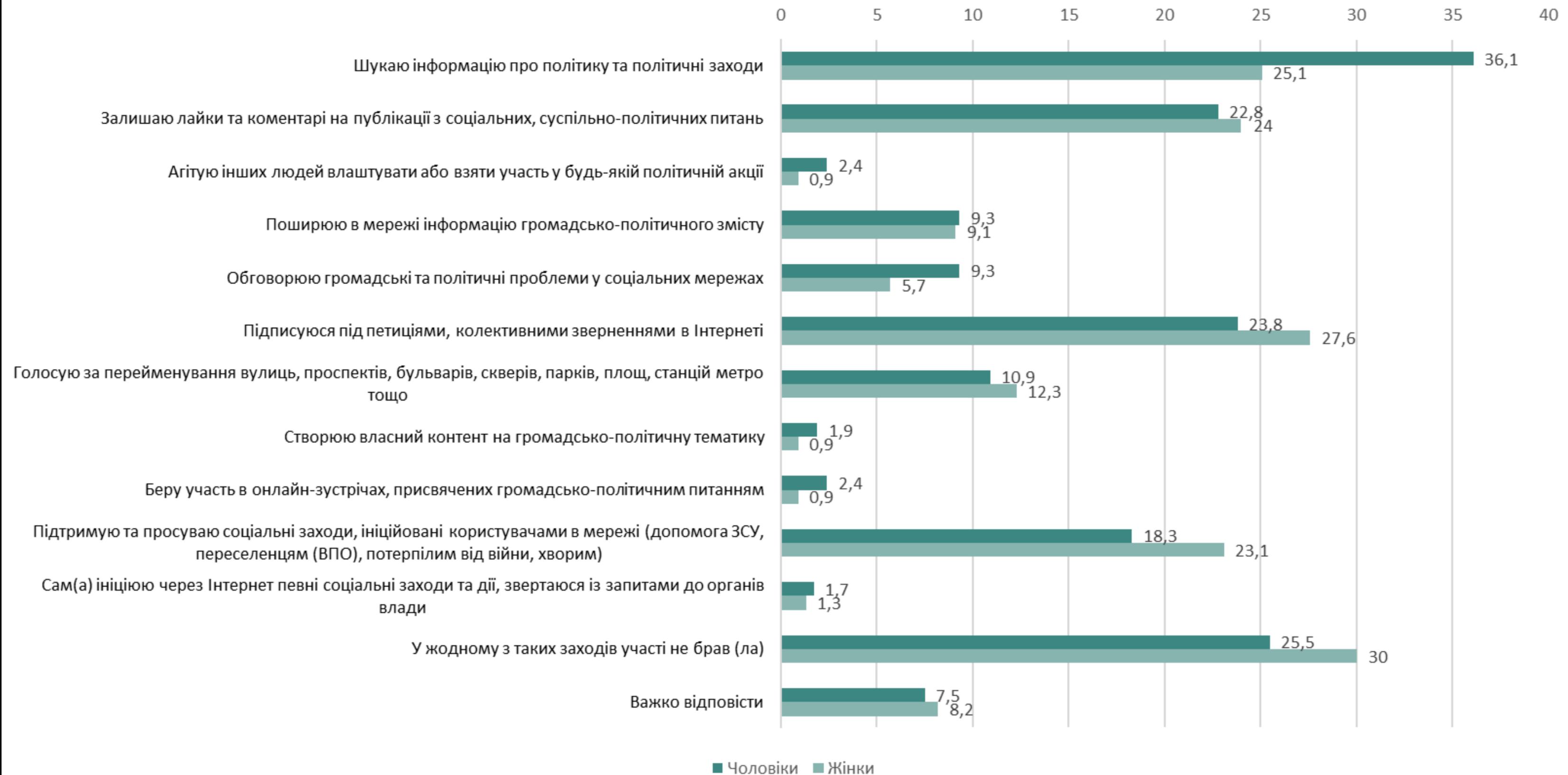

- Вимірювання громадсько-політичної онлайн-активності, реалізоване в моніторинговому опитуванні Інституту соціології НАН України.
 - Дослідження проводилося з 27 червня по 6 липня 2024 року методом CATI=>CAWI на замовлення USAID. Опитування проводила компанія ТОВ «Група Рейтинг» на всій території України, крім тимчасово окупованих територій, а також територій, де на момент опитування був відсутній український мобільний зв'язок.
 - Статистична похибка вибірки $N = 4101$ респондентів за довірчої ймовірності 95% становить 1,5%.
-

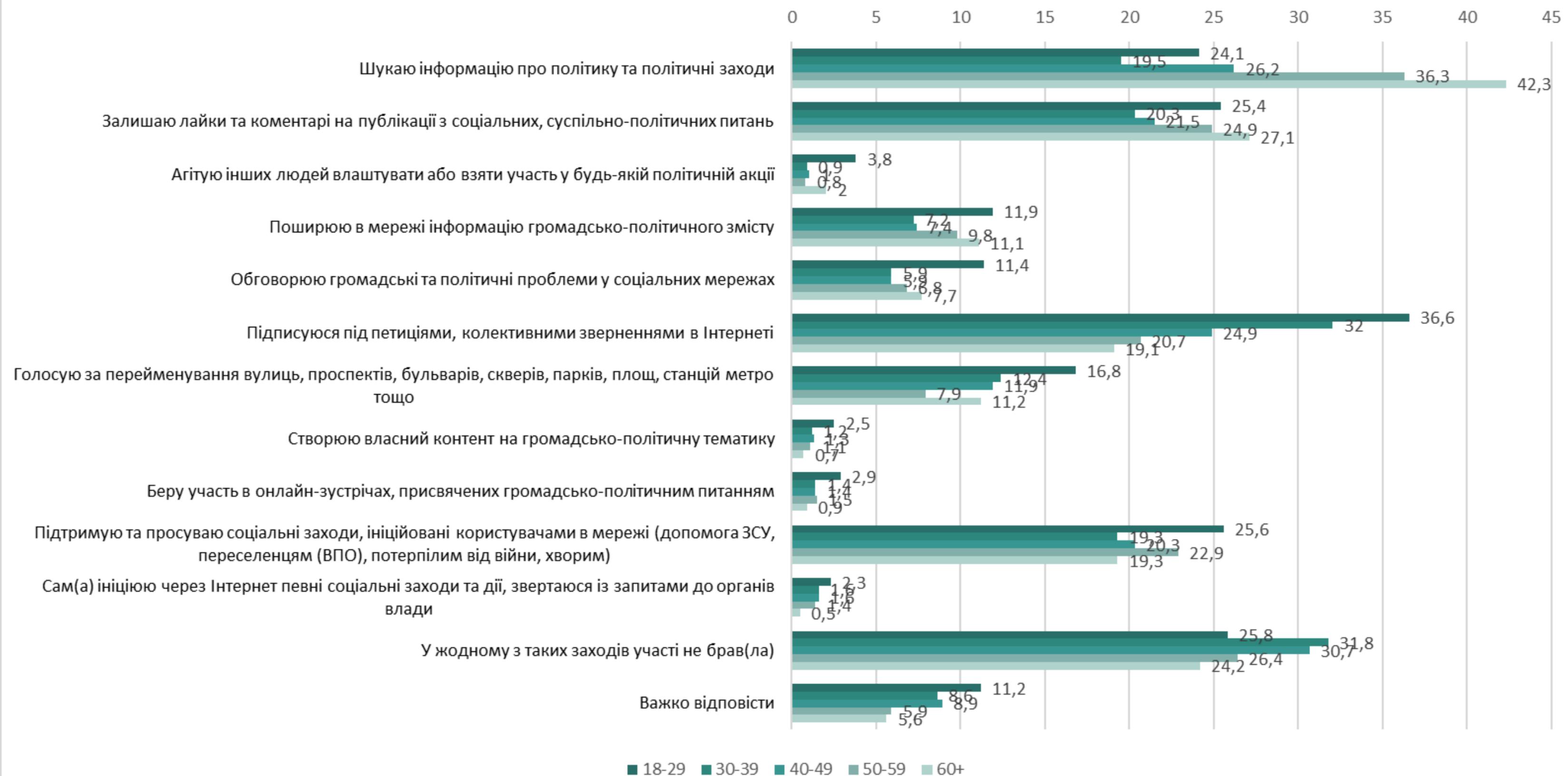
ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ОНЛАЙН-АКТИВНІСТЬ У 2024, %

РОЗПОДІЛ ВІДПОВІДЕЙ ЗА СТАТТЮ, %

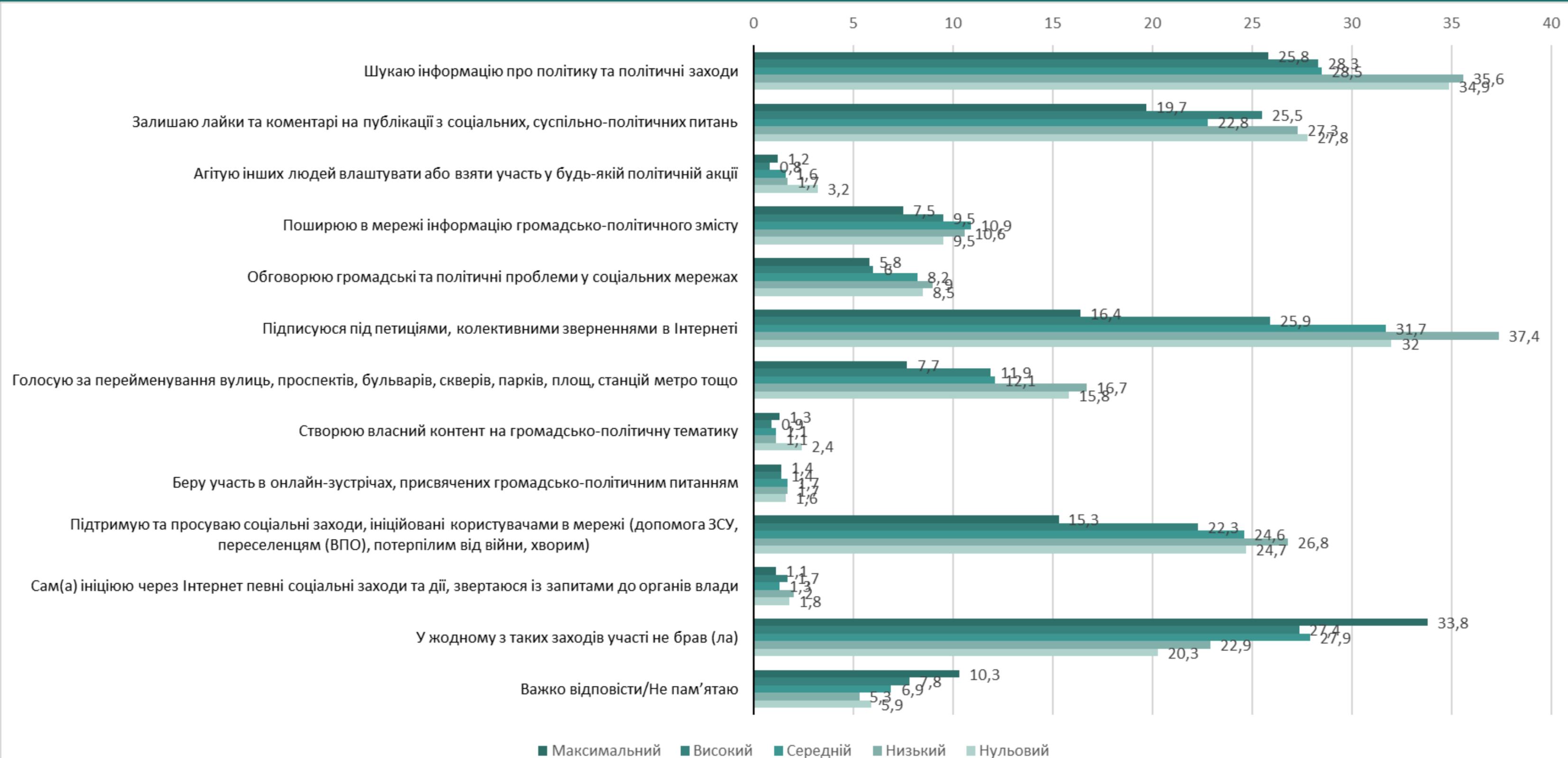
РОЗПОДІЛ ВІДПОВІДЕЙ ЗА ВІКОМ, %

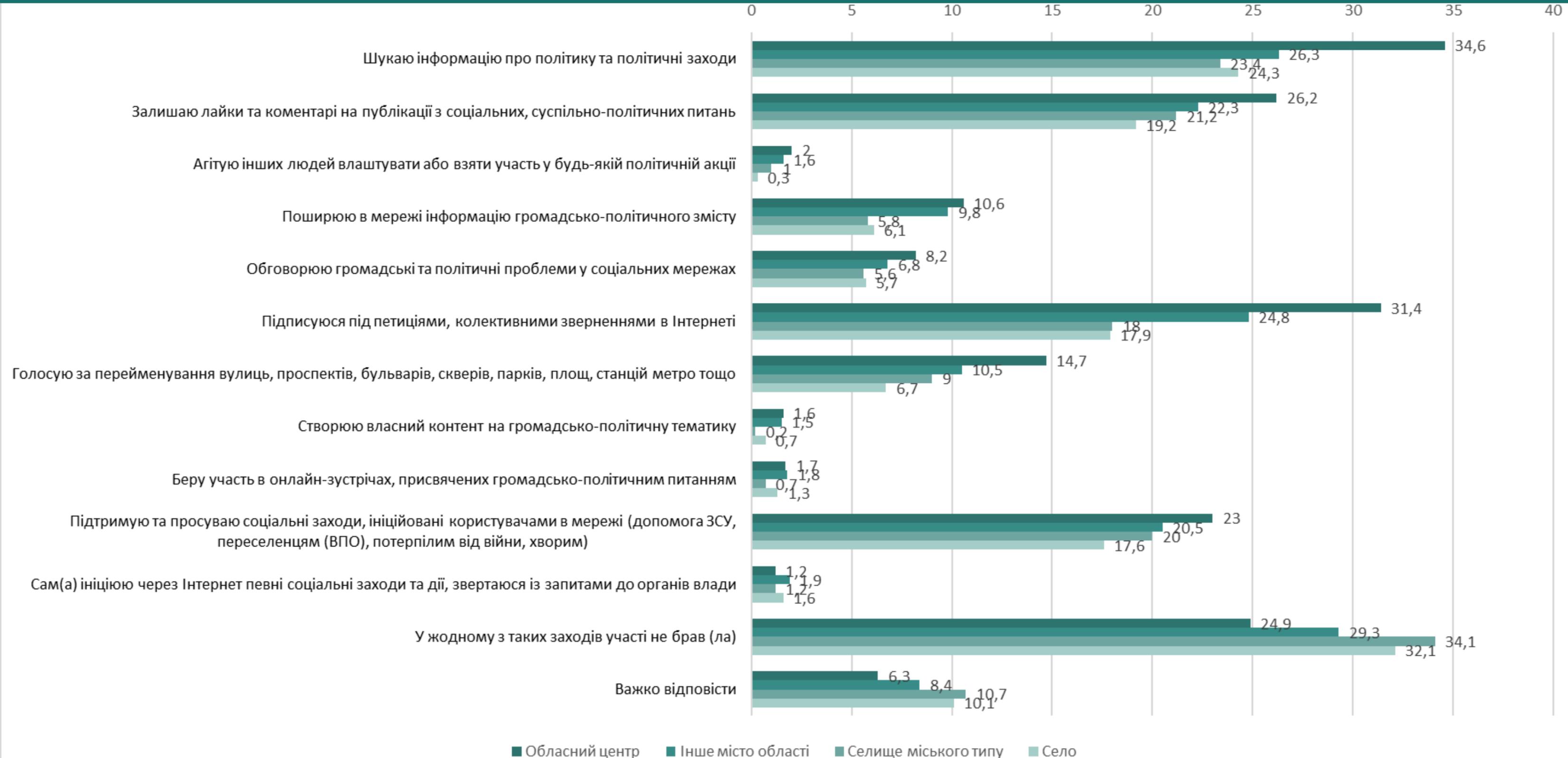
РОЗПОДІЛ ВІДПОВІДЕЙ ЗА ОСВІТОЮ, %

РОЗПОДІЛ ЗА РІВНЕМ МАТЕРІАЛЬНОЇ ДЕПРИВАЦІЇ, %

РОЗПОДІЛ ВІДПОВІДЕЙ ЗА ТИПОМ НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ, %

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ КОНСТРУКТ

СУБ'ЄКТИ ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОЇ ОНЛАЙН-АКТИВНОСТІ

– це активні учасники цифрової публічної сфери, які є носіями стійко відтворюваних форм онлайн-дій, спрямованих на реалізацію суспільних потреб, державницьких орієнтацій та демократичних цінностей. Їх вирізняє високий рівень довіри до цифрових інструментів, здатність до відкритого висловлення думок, критичне ставлення до офіційних джерел інформації, орієнтація на альтернативні канали комунікації, а також підтримка євроатлантичного вектору розвитку України. Суб'єкти об'єднані патріотизмом, ідеєю державності, національною ідентичністю, зокрема українською мовою, і становлять рушійну силу інституційних змін в умовах воєнної та політичної нестабільності.

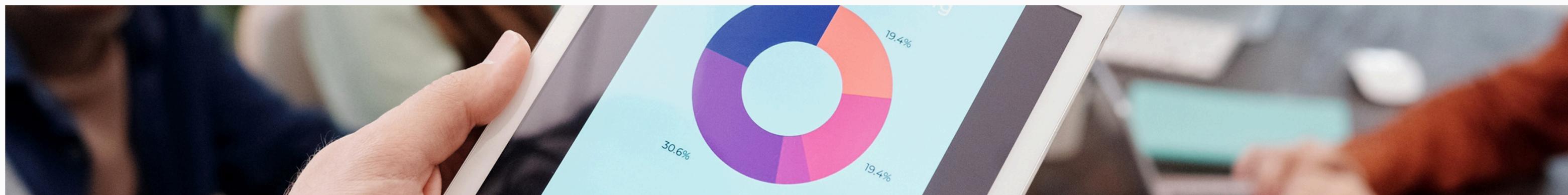
СУБ'ЄКТИ VS ПАСИВНІ

Суб'єкти громадсько-політичної онлайн-активності — патріоти, проактивні, орієнтовані на державу, мову, свободу:

- 81% — виступають за свободу висловлення;
- 75% — вважають демократію ключовою;
- 73% — підтримують ЄС і НАТО;
- 67% — проти надання російській мові офіційного статусу;

Пасивні користувачі — менш стійкі, більш залежні від зовнішніх обставин:

- 47% — підтримують НАТО;
- 39% — вважають демократію важливою;
- 31% — вважають важливим відкрито висловлювати думки з політичних питань;
- 26% — вважають, що демократія критично важлива для майбутнього України.

НАУКОВА НОВИЗНА

Наукова новизна отриманих результатів полягає в концептуалізації поняття інституціоналізації громадсько-політичної онлайн-активності, обґрунтуванні процесу інституціоналізації шляхом емпіричного дослідження чинників залученості громадян до онлайн-активності, динаміки її поширеності та принципів диференціації способів її реалізації.

Вперше:

– **концептуалізовано** поняття громадсько-політичної онлайн-активності як усвідомлену, політично вмотивовану активність особистості у цифровій публічній сфері задля реалізації своїх інтересів як на індивідуальному, так і колективному рівнях – з різним ступенем залученості та транзакційних витрат;

– **з'ясовано**, що процес інституціоналізації громадсько-політичної онлайн-активності передбачає легітимізацію та унормування формальних та неформальних видів онлайн-дій, метою яких є реалізація суспільних потреб та інтересів, а також власної суб'єктності громадян через здатність впливати на політичне життя країни;

НАУКОВА НОВИЗНА

– **доведено**, що узвичаєння, унормування та розширення певної новітньої громадсько-політичної онлайн-активності відбувається згідно концепції транзакційних витрат, коли соціальні групи реалізують свої інтереси в міру своїх когнітивних, соціальних та економічних можливостей, вибираючи ті способи новітньої дії, які їм під силу;

– **виявлено**, що суб'єкти громадсько-політичної онлайн-активності у порівнянні з онлайн-пасивним населенням більшою мірою налаштовані на збереження державності під час екзистенційної небезпеки на тлі великої війни, підтримку демократичного устрою, демократичних цінностей, підтримку правих ідеологій, євроатлантичного шляху розвитку та ринкових механізмів регуляції економіки.

НАУКОВА НОВИЗНА

Удосконалено:

– соціологічний інструментарій для емпіричного дослідження залученості громадян до різних форм онлайн-активності, заснованого на концепції транзакційних витрат Д. Норта (D. North) у межах неоінституціонального підходу, та адаптованого до умов українського суспільства.

Подальший розвиток отримали:

– методологічне обґрунтування етапів інституціоналізації громадсько-політичної активності, що охоплює трансформацію традиційних практик активізму в онлайн-простір.

– концепція цифрової мережевої участі «digitally networked participation», представники якої Я. Сеочаріс (Y. Theocharis), Ю. де Мур (J. de Moor), Ж. В. ван Дет (J. W. van Deth) інтерпретують громадянську та політичну активність як гнучкі, динамічні форми залучення, що виникають у нових умовах цифрової публічної сфери.

ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ОДЕРЖАНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Одержані в ході дослідження інституціоналізації громадсько-політичної онлайн-активності результати, зокрема, емпіричні дані, а також концептуалізація та обґрунтування цього процесу можуть бути використані:

- 1) дослідниками в якості теоретико-методологічної бази для подальших досліджень громадсько-політичної активності та розвитку громадянського суспільства;
- 2) органами державної влади та місцевого самоврядування для розробки ефективних стратегій комунікації, залучення громадян до політичного життя в цифровій сфері та формування інклюзивних політик;
- 3) інститутами громадянського суспільства для активізації залучення громадян в онлайн-ініціативах, а також розробки та впровадження політик онлайн-активності.

ДЯКУЮ ЗА УВАГУ!

